

СЕКЦІЯ 4 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПРАВО ЄС. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 343.4:[341.322:355.1-053.2
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-2-7>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО УЧАСТІ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Барчук Віктор Олександрович,
доктор філософії в галузі права,
науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права
Vobarchuk@gmail.com
orcid.org/0009-0001-7232-2987

Цій статті поставлено за мету дослідження відповідальності за залучення дітей до участі у збройних конфліктах. Для досягнення задекларованої мети й отримання належних результатів дослідження використано таку сукупність методів: методи формальної логіки, порівняльно-правовий метод, метод контент-аналізу та формально-логічний метод. **Результати та висновки такої діяльності.** Діти як об'єкти системної дискримінації та проявів насильства є найменш захищеною категорією населення й потребують додаткових гарантій реалізації і захисту їх прав та інтересів, особливо під час кризових ситуацій, зокрема збройних конфліктів. Під час збройних конфліктів порушуються такі права дитини: право на життя та здоров'я, право на безпеку, право на освіту та розвиток особистості, право на перебування із сім'єю, право на захист з боку держави та ін. Серед шести визначених резолюціями Ради Безпеки ООН порушень прав дитини у рамках збройних конфліктів окремо виділяють «вербування дітей до збройних сил і використання у бойових діях», адже, за даними міжнародних правозахисних організацій, близько 250 тис. дітей-солдатів беруть участь у понад 30 збройних конфліктах. Формами залучення дітей до збройних конфліктів є виконання ролі корегувальників і шпигунів, примусова мобілізація неповнолітніх на тимчасово окупованих українських територіях, вербування представниками окупаційної влади до участі в незаконних збройних формуваннях, залучення до збору інформації щодо розміщення та переміщення ЗСУ, сприяння облаштуванню споруд військового призначення, залучення до військових навчань, забезпечення життєдіяльності окупантів, охорона та патрулювання вулиць і полонених та ін. Міжнародне гуманітарне право, ґрунтуючись на нормах звичаєвого характеру, категорично засуджує залучення дітей віком до 15 років до участі у збройних конфліктах як солдатів, визнає такі дії воєнним злочином і зобов'язує держави здійснювати моніторинг порушення прав дитини в умовах збройних конфліктів та розслідувати випадки незаконного залучення дітей до участі у воєнних діях. Заборона залучення дітей до участі у збройних конфліктах також знайшла своє відображення і в національному законодавстві України, проте законодавство не містить норми, яка би прямо вказувала на відповідальність у випадку залучення неповнолітніх до військових дій у складі законних військових формувань країни. У зв'язку із чим вбачається за потрібне визначення окремої норми в Кримінальному кодексі України щодо вербування та залучення дітей до участі у воєнних діях і збройних конфліктах.

Ключові слова: діти-жертви збройних конфліктів, залучення до участі у збройному конфлікті, юридична відповідальність.

CRIMINAL LIABILITY FOR INVOLVING CHILDREN IN ARMED CONFLICTS

Barchuk Viktor Oleksandrovych,
Doctor of Philosophy in the field of Law,
Researcher
Research Institute of Public Law
Vobarchuk@gmail.com
orcid.org/0009-0001-7232-2987

The purpose of this article is to study responsibility for involving children in armed conflicts. In order to achieve the declared goal and obtain the appropriate research results, **the following combination** of methods was used: methods of formal logic, comparative legal method, method of content analysis and formal logical method.

Results and conclusions of such activities. Children, as objects of systemic discrimination and manifestations of violence, are the least protected category of the population and need additional guarantees for the realization and protection of their rights and interests, especially during crisis situations, in particular armed conflicts. During armed conflicts, children's rights are violated, such as: the right to life and health, the right to safety, the right to education and personal development, the right to stay with the family, the right to protection from the state, etc. Among the six UN Security Council Resolutions, violations of children's rights in the framework of armed conflicts are singled out as "recruitment of children to the armed forces and use in hostilities", because according to international human rights organizations, about 250,000 child soldiers participate in more than 30 armed conflicts. Forms of involvement of children in armed conflicts include the role of correctional officers and spies, forced mobilization of minors in temporarily occupied Ukrainian territories, recruitment by representatives of the occupation authorities to participate in illegal armed formations, involvement in the collection of information on the placement and movement of armed forces, assistance in the construction of military facilities, involvement to military exercises, ensuring the livelihood of the occupiers, guarding and patrolling the streets and prisoners, etc. International humanitarian law, based on customary norms, categorically condemns the use of children under the age of 15 in armed conflicts as soldiers, recognizes such actions as a war crime and obliges states to monitor the violation of children's rights in armed conflicts and to investigate cases of illegal involvement of children in participation in hostilities. The ban on the involvement of children in armed conflicts is also reflected in the national legislation of Ukraine, however, the legislation does not contain a norm that would directly indicate responsibility in the case of the involvement of minors in military operations as part of the country's legal military formations. In connection with this, it is considered necessary to define a separate norm in the Criminal Code of Ukraine regarding the recruitment and use of children in hostilities and armed conflicts.

Key words: child victims of armed conflicts, involvement in armed conflict, legal responsibility.

Вступ. Діти, як найменш захищена категорія населення, потребують додаткових гарантій реалізації і захисту їх прав та інтересів, особливо під час кризових ситуацій (військових конфліктів, революцій, соціально-економічних криз), оскільки саме діти є основними об'єктами системної дискримінації та проявів насильства. Під час збройних конфліктів порушуються такі права дитини: право на життя та здоров'я, право на безпеку, право на освіту та розвиток особистості, право на перебування із сім'єю, право на захист з боку держави та ін.

Метою статті є дослідження відповідальності за залучення дітей до участі у збройних конфліктах.

Для досягнення задекларованої мети та отримання належних результатів дослідження використано таку сукупність методів: методи формальної логіки, порівняльно-правовий метод, метод контент-аналізу та формально-логічний метод.

1. Форми залучення дітей до збройних конфліктів та їх наслідки

Відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН 1261 (1999 р.), 1882 (2009 р.), 1998 (2011 р.) та 2225 (2015 р.) на міжнародному рівні визначають такі порушення прав дитини у рамках збройних конфліктів:

- вбивство та завдання значного ушкодження здоров'я (каліцтва);
- вербування дітей до збройних сил і залучення до участі в бойових діях;
- зґвалтування й інші форми сексуального насильства;
- викрадення;
- напади на освітянські та медичні цивільні заклади;
- відмова в доступі до гуманітарної допомоги (Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2022).

Як зауважує Д. Гуд (головний спеціаліст з правових питань Датської Ради у справах біженців), «близько 250 тис. дітей-солдатів беруть участь у більш ніж 30 військових кон-

фліктах у всьому світі» (Міжнародний фонд Відродження, 2015).

Відповідно до даних сайту «Діти війни», за період повномасштабного вторгнення РФ на територію України та станом на березень 2024 р. 537 дітей загинуло, 1275 дітей було поранено, 2067 дітей зникло, 14 дітей зазнали сексуального насильства, 19 546 примусово депортовані та/або переміщені (Діти війни, 2024).

Особливу небезпеку для прав та інтересів дітей під час збройних конфліктів має вербування, втягування та залучення дітей до ведення військових дій, вчинення терористичних актів і диверсій. Зокрема, факти втягування дітей до військових дій на території України з 2014 р. в межах незаконної діяльності сепаратистських формувань ДНР та ЛНР фіксувалися представниками міжнародних моніторингових організацій на ЗМІ. Участь дітей віком 15–17 років відмічалася у формі навчання використання та застосування зброї, створення розвідувальних і диверсійних воєнізованих угруповань, підривної діяльності, надання сексуальних послуг бойовикам, контрабанди через блок-пости та контрольно-пропускні пункти, надання інформації щодо розміщення українських військових об'єктів, виконання ролі «живих щитів» та ін. Зокрема, пропагандистські проросійські відео та звіт Державного Департаменту США підтверджують участь дітей у таких незаконних сепаратистських формувань, як батальйон «Восток», бригада «Призрак», батальйон «ім. св. Георгія Побідоносця» та ін. (Задніпровська, 2017: 58–59). В умовах російсько-української війни правоохоронні органи України фіксують факти використання російськими військовими дітей як корегувальників і шпигунів, факти примусової мобілізації неповнолітніх на тимчасово окупованих українських територіях шляхом використання таких заходів, як мілітаризація освіти, членство в «Юнармії», відпочинок у воєнно-патріотичних таборах, розповсюдження

різноманітних відеоігор на вказану тематику (наприклад, смартфон-ігор під час проходження яких потрібно здійснювати фото фіксацію об'єктів критичної інфраструктури та військових об'єктів), вербування представниками окупаційної влади, залучення до збору інформації щодо розміщення та переміщення ЗСУ, сприяння облаштуванню споруд військового призначення, залучення до військових навчань, забезпечення життєдіяльності окупантів, охорона та патрулювання вулиць і полонених та ін. (Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2022). Такі дії окупаційними військами та владою є «узаконеними», оскільки до законодавства РФ було включено наказ міністра оборони РФ «Про організацію залучення членів військово-патріотичного громадського руху «Юнармія» до проведення спеціальної операції на території України», положення якого передбачають підготовку осіб 17–18 р. для залучення до бойових дій у складі російських збройних сил (УКРІНФОРМ, 2022).

Залучення дітей до участі у збройних конфліктах призводить до загибелі дітей, завдання фізичної шкоди (каліцтва, травм, втрати кінцівок, опіків, вибухових травм), психічних травм (тривалих емоційних проблем, ПТС), розриву з родиною, соціального сирітства, відчуження від суспільства (втрати особистих документів, обмеження доступу до базових соціальних послуг і виплат), втрати можливості отримати освіту, впливу радикальних ідеологій на світогляд дитини, сексуального насильства та жорстокого поводження, примусової дитячої праці та дитячої криміналізації тощо.

2. Міжнародне законодавство у сфері протидії залучення дітей до участі у збройних конфліктах

Міжнародне гуманітарне право, ґрунтуючись на нормах звичаєвого характеру, категорично засуджує використання дітей віком до 15 років у збройних конфліктах як солдатів і визнає такі дії війсьним злочином.

На міжнародному рівні такий підхід знайшов своє відображення в ряді нормативно-правових, зокрема:

– «держави-учасниці вживають усіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у військових діях» (ст. 38 Конвенції про права дитини) (ООН, 1989);

– «збройні групи, відмінні від збройних сил держави, за жодних обставин не повинні вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку» (ст. 4 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах) (ООН, 2020). Крім того, цей Протокол закріплює вимогу до країн-учасниць, відповідно до якої військовослужбовці, які не досягли 18 років, не повинні брати безпосередню участь у військових діях (ООН, 2020);

– до військових злочинів належить і «набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях» (ст. 8 Римський Статут Міжнародного кримінального суду) (ООН, 1998);

– Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування або використання збройними силами чи збройними угрупованнями та Паризькі принципи і керівні вказівки щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами або збройними угрупованнями, визначають основні стандарти заборони вербування та використання неповнолітніх і збройних конфліктах і звільнення їх зі складу військових і збройних формувань.

Також до міжнародних нормативно-правових актів у цій сфері належить Женевські конвенції (1949 р.), Додатковий протокол до Женевських конвенцій (1949 р.), Декларація про захист жінок і дітей під час надзвичайних ситуацій і збройних конфліктів (1974 р.), звичаєве міжнародне гуманітарне право та ін.

Міжнародне гуманітарне право зобов'язує держави здійснювати моніторинг порушення прав дитини в умовах збройних конфліктів і розслідувати випадки незаконного залучення дітей до участі у військових діях, адже діти, яких визнано винними у вчиненні військових злочинів, повинні розглядатися не тільки як злочинці, але й як жертви міжнародного правопорушення. Також держави зобов'язані надавати дітям, звільненим із військових формувань, і дітям, стосовно яких є загроза їх вербування чи використання у збройному конфлікті, притулок і статус біженців (Конвенція про статус біженців 1951 р.). Ефективне застосування положень зазначених вище міжнародних нормативно-правових актів ґрунтується на імплементації їх норм до національного законодавства країн і міжнародному співробітництві в цій сфері. Наприклад, важливою складовою такого механізму є реінтеграція дітей, звільнених зі збройних угруповань чи збройних сил шляхом формальних та неформальних процедур (демобілізація, взяття в полон та ін.) із застосуванням громадсько-орієнтованого підходу реінтеграції та з метою подолання стигматизації таких дітей.

3. Притягнення до відповідальності за залучення дітей до участі у збройних конфліктах за українським законодавством

Україна ратифікувала відповідні міжнародно-нормативні акти та взяла на себе обов'язок привести у відповідність до них національне законодавство (наприклад, внести зміни до певних військових документів, щоб вони відповідали «положенням та духу» міжнародного права в цій сфері).

Заборона залучення дітей до участі у збройних конфліктах також знайшла своє відображення і в національному законодавстві України. Так, ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» визначає, що використання дітей у збройних конфліктах і насильницьких діях з метою повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності держави, а також залучення дітей до діяльності незаконних воєнізованих чи збройних формувань та пропаганди війни забороняється, а особи, винні у вчиненні таких дій, притягуються до кримінальної відповідальності (Верховна Рада України, 2001). У Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального

захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» визначено, що до категорії дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, належать діти, які «залучалися до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалися, у тому числі в полоні» (Верховна Рада України, 2016).

Слід зауважити, що законодавство не містить норми, яка би прямо вказувала на відповідальність у випадку залучення неповнолітніх до військових дій у складі законних військових формувань країни. Проте КК України визначає відповідальність неповнолітніх осіб, які досягли 16-річного віку, за участь у незаконних збройних угруповань і вчинення ряду кримінальних правопорушень передбачена кримінальним законодавством (наприклад, у випадку вчинення диверсії, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, угону або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна та ряду інших кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку) (Верховна Рада України, 2001).

Ч. 2 ст. 260 Кримінального кодексу України «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» передбачає кримінальну відповідальність за вербування та залучення неповнолітніх осіб засновниками та/або членами незаконних воєнізованих чи збройних формувань (Верховна Рада України, 2001). У випадку, якщо такі дії вчинила особа, яка не належить до вказаних осіб, відповідальність, найімовірніше, настане за ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність», яка визначає загальні засади втягнення неповнолітніх до протиправної діяльності (участі в незаконних воєнізованих угрупованнях) або за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» (Верховна Рада України, 2001). Зокрема, слід зауважити, що ст. 438 КК містить 7 форм кримінального правопорушення, сформованих за правилом банкетної диспозиції, що ускладнює розуміння таких термінів, як «жорстоке поводження», «заборонені засоби ведення війни», «інші правопорушення», без звернення до відповідних міжнародно-правових актів у сфері міжнародного гуманітарного права (Хавронюк, 2022).

Отже, національне законодавство містить ряд прогалин і неточностей у сфері притягнення до відповідальності за залучення дітей до участі збройних конфліктах, зокрема:

- відсутні відповідні правові поняття, наприклад «залучення дитини до збройного конфлікту» та визначення форм такого залучення;

- не має одностайного підходу до кваліфікації дій осіб, які пов'язані із залученням дітей до збройного конфлікту;

- частина відповідних кримінальних норм містить банкетні диспозиції, застосування яких згідно з вимогами законодавства без знання норм міжнародного гуманітарного права неможливе;

- вбачається за потрібне визначення окремої норми в Кримінальному кодексі

України щодо вербування та використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах.

Висновки. Діти як об'єкти системної дискримінації та проявів насильства є найменш захищеною категорією населення й потребують додаткових гарантій реалізації і захисту їх прав та інтересів, особливо під час кризових ситуацій, зокрема збройних конфліктів. Під час збройних конфліктів порушуються такі права дитини: право на життя та здоров'я, право на безпеку, право на освіту та розвиток особистості, право на перебування із сім'єю, право на захист з боку держави та ін. Серед шести визначених резолюціями Ради Безпеки ООН порушень прав дитини у рамках збройних конфліктів окремо виділяють «вербування дітей до збройних сил і використання у бойових діях», адже, за даними міжнародних правозахисних організацій, близько 250 тис. дітей-солдатів бере участь у понад 30 збройних конфліктах. Формами залучення дітей до збройних конфліктів є виконання ролі корегувальників і шпигунів, примусова мобілізація неповнолітніх на тимчасово окупованих українських територіях, вербування представниками окупаційної влади до участі в незаконних збройних формуваннях, залучення до збору інформації щодо розміщення та переміщення ЗСУ, сприяння облаштуванню споруд військового призначення, залучення до військових навчань, забезпечення життєдіяльності окупантів, охорона та патрулювання вулиць і полонених та ін. Міжнародне гуманітарне право, ґрунтуючись на нормах звичаєвого характеру, категорично засуджує залучення дітей віком до 15 років до збройних конфліктів як солдатів, визнає такі дії воєнним злочином і зобов'язує держави здійснювати моніторинг порушення прав дитини в умовах збройних конфліктів та розслідувати випадки незаконного залучення дітей до участі у воєнних діях. Заборона залучення дітей до участі у збройних конфліктах також знайшла своє відображення і в національному законодавстві України, проте законодавство не містить норми, яка би прямо вказувала на відповідальність у випадку залучення неповнолітніх до військових дій у складі законних військових формувань країни. У зв'язку із чим вбачається за потрібне визначення окремої норми в Кримінальному кодексі України щодо вербування та залучення дітей до участі у воєнних діях і збройних конфліктах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 03.02.24).
2. Задніпровська О. Ю. Залучення дітей до участі у збройних конфліктах: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти. *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання*. Харків, 2017. С. 58–61.
3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. *Організація Об'єднаних Націй*. 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#top (дата звернення: 09.02.24).
4. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top (дата звернення: 02.03.24).

5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n305> (дата звернення: 11.02.24).

6. Грубі порушення прав людини внаслідок збройної агресії проти України: загальний огляд. *Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/hrubi-porushennia-prav-dytyny-vnaslidok-zbroinoi-ahresii-proty-ukrainy-zahalnyi-ohliad> (дата звернення: 17.02.24).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26.01.2016 № 936-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text> (дата звернення: 01.02.24).

8. Вербування та використання дітей на війні є одним із шести порушень, які вчиняє РФ – Міноборони. УКРІНФОРМ, 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3497479-verbuvanna-ta-vikoristanna-ditej-na-vijni-e-odnim-iz-sesti-porushen-aki-vcinae-rf-minoboroni.html> (дата звернення: 18.02.24).

9. Гуманітарне право та захист дітей у збройному конфлікті на сході України. *Міжнародний фонд Відродження*, 2015. URL: https://www.irf.ua/gumanitarne_pravo_ta_zakhist_ditey_u_zbroynomu_konflikti_na_skhodi_ukraini/ (дата звернення: 01.02.24).

10. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: двадцять запитань та відповідей. 2022. *Юридичний вісник України*. URL: <https://yvu.com.ua/kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-zakoniv-ta-zvychaiyiv-vijny-dvadtsyat-zapytan-ta-vidpovidej/> (дата звернення: 11.02.24).

11. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#top (дата звернення: 13.02.24).

REFERENCES:

1. Dity viiny [Children of war]. <https://childrenofwar.gov.ua/> [in Ukrainian].

2. Zadniprovska, O.Iu. (2017). Zaluchennia ditei do uchasti u zbroinykh konfliktakh: kryminalno-pravovyi i kryminolohichni aspekty [Involvement of children in armed conflicts: criminal-legal and criminological aspects]. *Universytetski kryminalno-pravovi ta kryminolohichni chytannia*. Kharkiv. P. 58–61.

3. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (2000). Fakultativnyi protokol do Konventsii pro prava dytyny shchodo uchasti

ditei u zbroinykh konfliktakh. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#top [in Ukrainian].

4. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1998). Rymskyi Statut Mizhnarodnoho Kryminalnoho Sudu. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top [in Ukrainian].

5. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n305> [in Ukrainian].

6. Hrubii porushennia prav liudyny vnaslidok zbroinoi ahresii proty Ukrainy: zahalnyi ohliad. Ofis Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/hrubi-porushennia-prav-dytyny-vnaslidok-zbroinoi-ahresii-proty-ukrainy-zahalnyi-ohliad> [in Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia sotsialnoho zakhystu ditei ta pidtrymky simei z ditny: Zakon Ukrainy vid 26.01.2016 № 936-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text> [in Ukrainian].

8. Verbuvannia ta vykorystannia ditei na viini ye odnym iz shesty porushen, yaki vchyniaie rf – Minoborony [Recruiting and using children in war is one of the six violations committed by the Russian Federation]. UKRINFORM, 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3497479-verbuvanna-ta-vikoristanna-ditej-na-vijni-e-odnim-iz-sesti-porushen-aki-vcinae-rf-minoboroni.html> [in Ukrainian].

9. Mizhnarodnyi fond Vidrozhennia (2015). Humanitarne pravo ta zakhyst ditei u zbroynomu konflikti na skhodi Ukrainy [Humanitarian law and protection of children in the armed conflict in eastern Ukraine]. URL: https://www.irf.ua/gumanitarne_pravo_ta_zakhist_ditey_u_zbroynomu_konflikti_na_skhodi_ukraini/ [in Ukrainian].

10. Khavroniuk, M. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia zakoniv ta zvychaiy viiny: dvadtsyat zapytan ta vidpovidei [Criminal liability for violations of the laws and customs of war: twenty questions and answers]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. URL: <https://yvu.com.ua/kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-zakoniv-ta-zvychaiyiv-vijny-dvadtsyat-zapytan-ta-vidpovidej/> [in Ukrainian].

11. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1989). Konventsiia pro prava dytyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#top [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.04.2024
The article was received 02 April 2024